

ний метод в постулати теорії судової експертизи, автор змішує методику дослідження і методологію пізнання, підмінює загальну закономірність звичайними правилами послідовності експертного дослідження, що недопустимо.

Розглядаючи методологічну сутність пізнавальних категорій, не можна розчиняти її в частині методології дослідження¹.

При створенні теоретичної концепції слід точно дотримуватися загальноприйнятої термінології: методологія – система ідей, законів, категорій, обумовлюючих пізнання і методи частних наук, які навіть в своїх дуже важливих методах і їх комплексах створюють тільки методику як комплекс методів дослідження.

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ОКРЕМИХ МЕТОДИК У ТЕОРІЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Коновалова В. О.

Розглянуто проблеми методології науки та адаптації категорій діалектики до окремої науки – судової експертизи. Піддано критиці погляди вчених, які неправильно тлумачать пізнавальну сутність категорій діалектики.

Ключові слова: методологія, методика, категорії діалектики, експертне дослідження.

PROBLEMS OF THE METHODOLOGY AND CERTAIN METHODS IN THEORY OF FORENSIC EXAMINATION

Konovalova V. O.

The article deals with the problems of methodology of science and adjusting categories of dialectics to a specific science – forensic examination. The article criticizes some scholars' opinions that give incorrect interpretation of the cognitive essence of categories of dialectics.

Keywords: methodology, methods, categories of dialectics, expert investigation.

УДК 343.98:340.11

Е. Б. Сімакова-Єфремян, заступник
директора з наукової роботи Харків-
ського НДІСЕ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник

ПРОБЛЕМИ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

З огляду на сучасні вимоги експертного забезпечення правосуддя України розглянуто проблемні питання щодо внесення змін і доповнень до чинних методик експертних досліджень. Зазначено про певний дефіцит у методи-

¹ См.: Седнев В. В. Указ. работа. — С. 126.

ках проведення комплексних експертиз за їх різновидами та акцентовано увагу на проблемах перегляду окремих позицій наявних методик з метою внесення в них змін і доповнень. На прикладі з практики досліджень копій (технічних зображень) документів продемонстровано механізм, за яким можна внести відповідні зміни до державного Реєстру методик проведення судових експертиз.

Ключові слова: методики проведення комплексних експертиз, механізм внесення змін до чинних методик, дослідження копій документів.

Питанням нормативно-правового регулювання, організації проведення та науково-методичного забезпечення комплексних експертних досліджень постійно приділяється увага науковців і практиків¹. Однак і на цей час від-

¹ Див., напр.: Шиканов В. И. Комплексная экспертиза в советском уголовном процессе (некоторые вопросы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук / В. И. Шиканов. — М., 1967. — 391 с.; Зельдес И. М. Комплексные исследования в судебной экспертизе : дис. ... канд. юрид. наук / И. М. Зельдес. — М., 1968. — 186 с.; Кирсанов З. И. Экспертное отождествление личности по фотопортретам с применением математических методов исследования / З. И. Кирсанов ; под ред. В. П. Колмакова. — М. : НИО Высш. Краснознам. шк., 1968. — 150 с.; Анализ следственной практики с применением математико-статистических методов. — М., 1975; Митричев В. С. Научные основы и общие положения криминалистических идентификационных исследований физическими и химическими методами : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. юрид. наук / В. С. Митричев. — М. : ВНИИСЭ, 1971. — 30 с.; Грановский Г. Л. Статистические методы определения слеодообразующего участка папиллярного узора руки / Г. Л. Грановский. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1974. — 44 с.; Шульга Н. И. Комплексная идентификационная экспертиза следов колюще-режущих орудий : дис. ... канд. юрид. наук / Н. И. Шульга. — К., 1976. — 167 с.; Корноухов В. Е. Комплексное судебно-экспертное исследование свойств человека / В. Е. Корноухов. — Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1982. — 184 с.; Липовский В. В. Использование методов технического исследования документов и почерковедения при экспертизе подписей, подвергшихся изменениям / В. В. Липовский, Т. А. Дроздова // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1991. — Вып. 43. — С. 74–80; Шуваева М. С. Правовые и организационные основы назначения и производства комплексной экспертизы : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М. С. Шуваева. — М., 2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://diss.rsl.ru/07/0069/070069038.pdf>. — 28.04.2010; Симакова-Ефремян Э. Б. Актуальные проблемы экспертного исследования факта контактного взаимодействия объектов ДТП / Э. Б. Симакова-Ефремян // Актуальные проблемы исследования обстоятельств дорожно-транспортных происшествий : сб. тр. 1-й междунар. конф. — СПб. : Сев.-Зап. РЦСЭ, 2001. — С. 133–141; Симакова-Ефремян Э. Б. Вопросы теории и методологии экспертизы факта контактного взаимодействия объектов / Э. Б. Симакова-Ефремян, Л. Н. Дереча // Роль и значение деятельности профессора Р. С. Белкина в становлении и развитии современной криминалистики : матер. междунар. науч. конф. (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). — М. : Акад. упр. МВД России, 2002. — С. 257–262. Симакова-Ефремян Э. Б. Дискуссионные вопросы судебно-экспертного установления контактного взаимодействия объектов / Э. Б. Симакова-Ефремян // Новые направления криминалистических исследований в практике судебной экспертизы : тез. науч.-практ. семинара (Киев, 24–25 апр. 2001 г.). — К. : КНИИСЭ, 2001. — С. 4–9; Вона ж. О теоретических и методологических основах производства экспертиз по установлению факта контактного взаимодействия объектов // Теория та

чується певний дефіцит у методиках проведення комплексних експертиз за їх різновидами. Якщо звернемося до Реєстру методик проведення судових експертиз, держателем якого є Міністерство юстиції України, то побачимо, що на сьогодні ця електронна база даних містить 16 методик комплексних експертиз. Ураховуючи ту обставину, що тільки в розробленій у Харківському НДІСЕ загальній методиці призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконується комісією експертів (zareєстрована за кодом 0.1.16 у згаданому Реєстрі), наведено 48 різновидів комплексних досліджень, то можна констатувати недостатнє методичне забезпечення цього напрямку. Тобто, з одного боку, існує проблема методичного забезпечення комплексних судово-експертних досліджень, а з другого – проблема перегляду певних позицій наявних методик з метою внесення до них змін і доповнень, пов'язаних із тим, що відбуваються зміни в чинному законодавстві та нормативно-технічних актах, які впливають на окремі положення методик; із розвитком науково-технічного прогресу з'являються нові об'єкти дослідження, а також новітнє обладнання й устаткування, розроблене на основі сучасних технологій; у ході застосування методик виявляються суперечності та неоднозначності тлумачень окремих їх положень тощо.

Як показує практика, доповнення та зміни до експертних методик, а також розгляд питань щодо втрати чинності окремими з них попередньо слід розглянути на засіданні відповідної секції Науково-консультаційної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України (далі – НКМР). На засіданні відповідної секції НКМР ухвалюється рішення про необхідність створення робочої групи, яка займатиметься цими питаннями, або рішення про доопрацювання методики її розробниками. Результати діяльності робочої групи або розробників конкретної методики в подальшому розглядаються на засіданні відповідної секції НКМР. Після узгодження та схвалення пропозицій вони надсилаються для подальшого розгляду в експертних установах різних міністерств чи відомств України, до сфери управління яких входять спеціалізовані експертні установи. Після розгляду в експертних установах рекомендації та пропозиції знову узгоджуються на засіданні відповідної секції НКМР з метою формування остаточної редакції змін і доповнень або вироблення висновків щодо втрати методикою чинності, на підставі чого ухвалюється рішення щодо апробації матеріалів, які містять обґрунтування необхідності внесення змін і доповнень до конкретної методики. Після апробації експертними установами складається відповідна довідка про апробацію. Якщо в довідці зміни та доповнення рекомендовані до впровадження в експертну практику, то вони вносяться до Реєстру методик проведення експертиз у порядку, передбаченому чинним

практика судової експертизи і криміналістики: зб. матер. міжнар. конф. (Харків, 19–20 черв. 2002 р.). — Х. : Право, 2002. — Вип. 2. — С. 79–82; *Вона ж.* Теорія і методологія комплексної експертизи контактно-слідової взаємодії об'єктів : монографія. — Х. : Гриф, 2004. — 176 с.; Судебно-почвоведческая экспертиза. Ч. 2 (особенная): методы комплексного криминалистического исследования почв / [В. В. Тюрикова, А. А. Алексеев, Е. А. Хлесткова и др.]. — М. : ВНИИСЭ, 1993. — Вып. 1. — С. 64–230 та ін.

законодавством України. Остаточне рішення про доцільність внесення змін і доповнень до методики або втрату нею чинності має ухвалюватися на засіданні Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, яку створено для розгляду найважливіших питань судово-експертної діяльності, що мають міжвідомчий характер. Цією самою Радою може бути вирішене й питання про публікацію змін і доповнень до методики для подальшого використання в практиці або про втрату методикою чинності. Відповідна інформація має бути відображена в Реєстрі методик проведення судових експертиз.

Ураховуючи ту обставину, що в нормативно-правовому акті, який регламентує порядок державної реєстрації методик, раніше не було зафіксовано відповідних правил щодо внесення змін до Реєстру методик проведення судових експертиз, Управління експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України про внесення змін до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595, сутність якого полягає в такому. До методики, що пройшла атестацію та державну реєстрацію можуть бути внесені зміни, пов'язані з появою нових об'єктів дослідження, застосуванням нового обладнання й/або програмних продуктів, із змінами в законодавстві чи нормативно-технічних актах, а також у зв'язку із необхідністю вдосконалення окремих елементів методики. Такі зміни підлягають атестації згідно із Порядком атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз. У разі ухвалення НКМР рішення про рекомендацію цих змін до впровадження в експертну практику вони подаються на розгляд до Координаційної ради. За результатами розгляду змін до методики Координаційна рада ухвалює одне з таких рішень: внести зміни до методики; залишити методику без змін. У разі неможливості застосування методики в експертній практиці через зміни в законодавстві чи нормативно-технічних актах Координаційна рада ухвалює рішення щодо припинення застосування методики. У разі ухвалення Координаційною радою рішення про внесення змін до методики або припинення застосування методики до Реєстру вносяться відповідні дані.

7 листопада 2013 р. постановою Кабінету Міністрів України № 814 було внесено відповідні зміни до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз. Уважаємо, що завдяки цьому вирішене важливе питання експертного забезпечення правосуддя України, яке раніше не було нормативно врегульоване.

Розглянемо приклад із судово-експертної практики, пов'язаний із необхідністю внесення змін до методики. Проблема стосується досліджень копій документів. Уже згадувана Загальна методика призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконується комісією експертів, містить розділ 1.6.1 «Комплексна судова почеркознавча та судово-технічна експертиза документів». Серед завдань комплексної судової почеркознавчої й судово-технічної експертизи документів – установлення фактичних даних і обставин справи на базі інтеграції спеціальних знань у галузях почерко-

знавства та технічного дослідження документів про виконавців записів (підписів) за копіями (технічними зображеннями) документів.

Раніше загальні методичні положення з цього питання викладалися таким чином: «... У виняткових випадках, коли оригінали досліджуваних документів не можуть бути надані експертові, можливе проведення експертизи за копіями документів. У таких випадках почеркознавчі дослідження повинні проводитися тільки після вирішення експертами в галузі технічного дослідження документів питань про відсутність (наявність) монтажу, оскільки вся «технічна» сторона, пов'язана з виготовленням копії, знаходиться поза межами компетенції експерта-почеркознавця. Він не вирішує, яким чином підпис або запис потрапили в документ, з якого виготовлялась копія, чи існував оригінал документа або він був створений шляхом монтажу. Експерт-почеркознавець досліджує тільки зображення рукописного об'єкта і вирішує питання тільки про виконавця рукописного об'єкта, з якого виготовлена копія. Для нього не важливо, чи була це перша копія, або копія копії, або запис (підпис) був змонтованим (у тому числі й шляхом електронного монтажу) з частин оригінальних почеркових об'єктів. У той самий час така інтерпретація ідентифікаційного завдання, вирішуваного експертом-почеркознавцем, віддаляє його від встановлення факту, що цікавить слідчого (суд), яким, як правило, є справжність або несправжність документа, а саме: Чи підписувала та або інша особа документ, копія якого надається експерту? Чи виконані записи в документі, копія якого надана експертові, тією або іншою особою? У зв'язку з цим експертам потрібно визначитися, який саме об'єкт треба вважати оригіналом, ураховуючи технічні можливості неодноразового копіювання й монтажу. Слід уважати, що оригінал – це рукопис, тобто безпосередньо почерковий, а не технічно одержаний об'єкт. Специфіку завдання мають добре собі уявляти як експерти, так і особа (орган), які призначають експертизу. Специфіка завдання повинна бути відображена в питанні, яке постановлене на вирішення експертам, і реалізується в проведенні комплексної експертизи фахівцями в галузях почеркознавства й технічного дослідження документів. Провідним експертом при проведенні досліджень є експерт-почеркознавець»¹.

Загальні методичні положення в цій методиці кореспондувалися з вимогами чинних на той час Методичних рекомендацій, що були додатком до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, де передбачалася можливість вирішення питань про виконавця підпису (текстів, записів), технічні зображення яких містилися в копії документа, тільки після вирішення експертом у галузі технічної експертизи документів питання про відсутність монтажу.

Саме тому загальні методичні положення в методиці, зареєстрованій під кодом 0.1.16 і внесеній до Реєстру методик проведення судових експертиз

¹ Методичні рекомендації з питань призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконуються комісією експертів : звіт про НДР (заключний) / Харківський НДІСЕ ; кер. Е. Б. Сімакова-Сфремян ; викон. А. І. Лозовий та ін. — № ДР 0107U010825. — Х., 2007. — С. 32–33.

6 лютого 2009 р., були сформульовані таким чином, що при встановленні експертом у галузі технічного дослідження документів факту монтажу питання про виконавця підпису (запису), зображення якого міститься в копії змонтованого документа, не вирішується. При встановленні експертом у галузі технічного дослідження документів факту відсутності монтажу питання про виконавця підпису (запису), зображення якого міститься в копії документа, розв'язується експертом-почеркознавцем залежно від виявлених ознак у категоричній, імовірній формах або у формі висновку про неможливість вирішення питання із вказівкою конкретних причин. У разі неможливості встановлення експертом у галузі технічного дослідження документів факту монтажу повинні проводитися дослідження зображення запису (підпису) експертом-почеркознавцем з метою встановлення виконавця. При цьому експертом-почеркознавцем залежно від виявлених ознак питання щодо виконавця підпису, зображення якого міститься в копії документа, може розв'язуватися в категоричній, імовірній формах або у формі висновку про неможливість вирішення питання із вказівкою конкретних причин.

Однак експертна практика продемонструвала, що експерт у галузі технічного дослідження документів на сучасному рівні розвитку науки й техніки не може вирішити питання про відсутність монтажу, оскільки сучасні технічні засоби фактично не відображають відповідних ознак, а відсутність ознак монтажу ще не свідчить про те, що технічне зображення документа не створене штучно.

У зв'язку із цим рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України від 2 березня 2013 р. було постановлено:

«... 7. З метою забезпечення єдиних методичних вимог під час проведення судової експертизи з дослідження копій документів (зображень документів, виконаних за допомогою технічних засобів), після їх вивчення на предмет монтажу та/або внесення змін до первинного змісту оригіналів документів, з яких могли бути виготовлені досліджувані копії, встановити:

у разі, якщо експертами в галузі технічного дослідження документів не виявлено ознак монтажу, у висновку зазначається той факт, що визначити монтаж документа неможливо (у зв'язку з тим, що відсутність ознак монтажу не виключає факт його наявності або відсутності), при цьому питання щодо встановлення виконавця рукописних записів (підписів), зображення яких є в наданій на дослідження копії документа, експертами-почеркознавцями не вирішуються ...»

Зазначене рішення Координаційної ради з проблем судової експертизи стало підставою для обговорення на засіданнях відповідних секцій НКМР питання про внесення змін до розділу 1.6.1 Загальної методики призначення та проведення комплексних судових експертиз, що вирішуються комісією експертів, яка зареєстрована в Реєстрі методик проведення експертиз за кодом 0.1.16. За результатами активних дискусій на спільному засіданні секцій судової почеркознавчої та авторознавчої експертиз і секції судово-технічної експертизи документів вирішено рекомендувати розробникам методики викласти розділ 1.6.1 таким чином: «У разі, коли оригінали досліджуваних документів не можуть бути надані експертові й експертом з технічної экс-

пертизи документів встановлено той факт, що об'єктом дослідження є копія (технічна копія, технічне зображення) документа, експерт-почеркознавець зазначає у висновку, що, оскільки зображення записів (підписів) виконані не рукописним способом, почеркознавче дослідження не проводилось, бо об'єкт, наданий на дослідження, не є почерковим матеріалом.

Висновок комплексної судової почеркознавчої та технічної експертизи документів підписують експерт-почеркознавець і експерт-документаліст. Орієнтовні інтеграційні висновки експертів можуть формулюватися таким чином: «З причин того, що досліджуваний документ є технічною копією (технічним зображенням), встановлення виконавця не здійснювалось, оскільки об'єкт, який підлягає дослідженню, не є почерковим матеріалом».

Отже, розв'язання проблеми щодо внесення змін до чинних методик сприятиме підвищенню ефективності судово-експертної діяльності.

ПРОБЛЕМЫ МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОМПЛЕКСНЫХ ЭКСПЕРТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Симакова-Ефремян Э. Б.

Исходя из современных требований экспертного обеспечения правосудия Украины, рассмотрены проблемные вопросы внесения изменений и дополнений в действующие методики производства комплексных судебно-экспертных исследований. Отмечен определенный дефицит в методиках производства комплексных экспертиз по их разновидностям и акцентировано внимание на проблемах пересмотра отдельных положений имеющихся методик с целью внесения в них изменений и дополнений. Это связано с тем, что происходят изменения в действующем законодательстве и нормативно-технических актах, которые влияют на отдельные положения методик; с развитием научно-технического прогресса появляются новые объекты исследований, а также оборудование и приборы, разработанные на основе современных технологий; в ходе использования методик проявляются противоречия и неоднозначности толкований отдельных их положений и т. п. На примере из практики исследования копий (технических изображений) документов продемонстрирован механизм, используя который можно внести соответствующие изменения в Реестр методик проведения судебных экспертиз.

Ключевые слова: методики проведения комплексных экспертиз, механизм внесения изменений в действующие методики, исследование копий документов.

PROBLEMS OF METHODOLOGICAL SUPPORT OF INTEGRATED EXPERT INVESTIGATIONS

Simakova-Yefremian E. B.

In compliance with the up-to-date requirements of the expert support for administration justice in Ukraine the article deals with the issues of amending and modifying the existing methods of conducting integrated forensic and expert investigations. At present there is a certain lack of methods for conducting integrated examinations in terms of their varieties, thus the article focuses on the problems of reviewing certain provisions in existing methods in order to modify and amend them. It is mainly the result of changes in the existing legislation as well as technical and normative regulations which affect certain

provisions of the methods; the development of scientific and technical progress brings new objects of research as well as up-to-date equipment and devices with the latest technological advances; the use of methods may entails some inconsistencies and controversies in interpreting some of their provisions, etc. Illustrated with the use of copies (technical images) of documents the article demonstrates a mechanism of introducing necessary changes into the Register of methods for conducting forensic examinations.

Keywords: methods of conducting integrated examinations, mechanism of introducing changes into existing methods, the study of copies of documents.

УДК 340.69

М. Г. Щербаковский, доцент кафедры уголовного процесса и криминалистики Харьковского национального университета внутренних дел, кандидат юридических наук, доцент

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДОСТОВЕРНОГО ЗАКЛЮЧЕНИЯ ЭКСПЕРТА

На основе общих положений определения достоверности доказательств рассмотрена проблема достоверности заключения эксперта. Выделены познавательные (гносеологические), личностные (субъективные) и правовые (процессуальные) условия формирования экспертного заключения, соблюдение которых предопределяет его достоверность.

Ключевые слова: достоверность доказательств, заключение эксперта, познавательные, личностные и правовые условия.

В соответствии со ст. 94 УПК Украины 2012 г. каждое доказательство должно быть оценено «с точки зрения относимости, допустимости, достоверности». В уголовном процессуальном законе не содержится четких правовых предписаний относительно понятия и способов определения достоверности доказательств. По сравнению с другими свойствами доказательств достоверность имеет существенную особенность. Если относимость чаще всего бывает очевидной сразу, допустимость определяется по формальным показателям и такие доказательства достаточно быстро оцениваются и принимаются в процессе доказывания, то достоверность может быть оценена и констатирована только на основе определенной совокупности доказательств. Требование достоверности не может быть предъявлено заранее к каждому доказательству в момент его получения¹. Отмеченные особенности наиболее рельефно проявляются в отношении заключения эксперта. Проблема установления достоверности доказательств в целом и заключения эксперта как одного из источников доказательств приобретают особую актуальность в связи с изменением уголовного судопроизводства в сторону закрепления и реализации в нем принципа состязательности.

Вопросы достоверности заключения эксперта привлекали внимание не только ученых-процессуалистов, но и криминалистов, а также экспертов:

¹ См.: Теория доказательств в советском уголовном процессе. — М. : Юрид. лит., 1973. — С. 222.